

TEORIE MORÁLNÍHO VÝVOJE

Freud, Piaget, Kohlberg, Gilligan, Bar-tal, Selman,
Fonagy

Etika, morálka a moralita v psychologii

- Co je morální (dobré, etické)?
 - je otázkou etiky, nikoliv psychologie
 - Ricken, F. (1995): Obecná etika. Praha: ISE Oikoymenh.
 - současně je povinností psychologie respektovat etický rozměr
 - současně je povinností čisté vědy přistupovat k tématu zkoumání nezaujatě – bez prekoncepce dané specifickou filosofií či vírou
 - historie ukazuje, že moralizující teoretické koncepce bývají tak či onak problematické
- Co je (obvykle) morální jednání pro psychologii?
 - takové, které ve svých důsledcích zasahuje přímo či nepřímo jiné lidi (jen lidi?)
 - tyto důsledky si aktér musí uvědomovat
 - tyto důsledky musí považovat za tak závažné, aby jeho chování potencionálně modifikovaly

Morální jednání vs. usuzování

- smýšlení o moralitě jednání nepredikuje nutně konzistentní chování
- předmětem tradičních vývojových teorií je *morální usuzování (judgement, reasoning)*
- distinkce *kompetence vs. performance*
 - čeho je člověk potencionálně schopen (kompetence)
 - jak reálně jedná (performance)
- morální jednání je předmětem některých výzkumů sociální psychologie (Zimbardo, Milgram)
- vývojová psychologie se explicitně zaměřuje na dlouhodobou dynamiku (kognitivních) struktur, které morální usuzování podkládají

Ideje a mýty „stupňovitého vývoje“

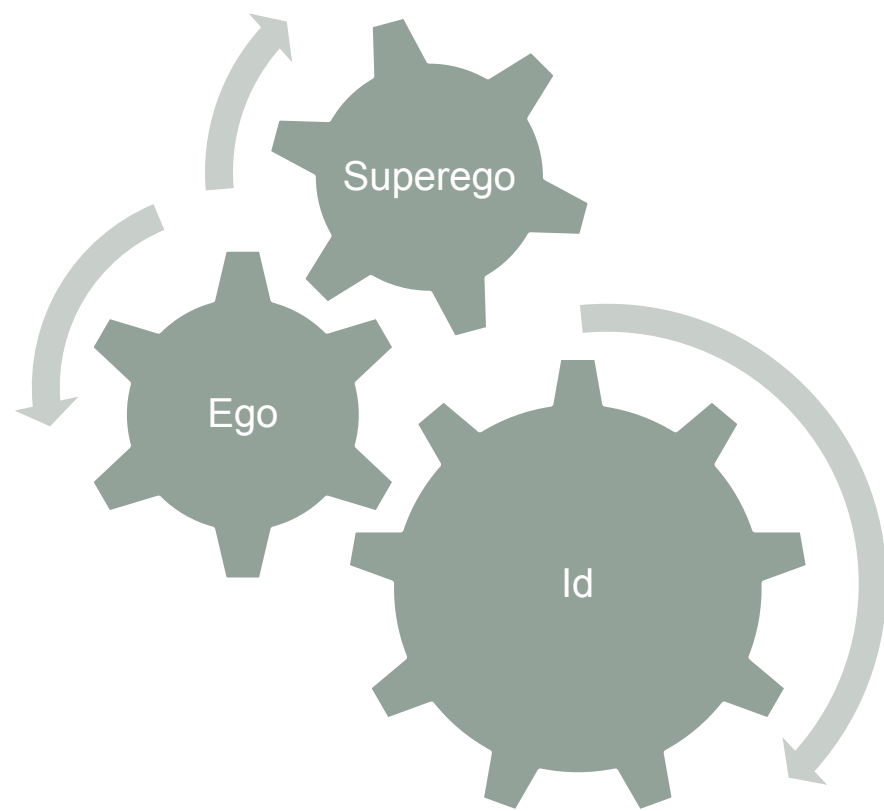
- ▶ Klasická pojetí vývoje morálky:
 - ▶ S. Freud – současný tlak Superega a Id vůči nebohému Egu
 - ▶ J. Piaget – vývoj od heteronomní k autonomní morálce
 - ▶ L. Kohlberg – sekvence prekonvenčního, konvenčního a postkonvenčního usuzování
- ▶ Obvyklé dezinterpretace či nedorozumění:
 - ▶ Primárním motivem morálního chování je strach z následků.
 - ▶ Není. Člověk je odvážný a rád riskuje.
 - ▶ Dítě je pasivním objektem výchovy, „nepopsanou deskou“.
 - ▶ Není. Dítě je vedeno potřebou poznávat svět, porozumět mu a obstát v něm.
 - ▶ Vývoj lze periodizovat a jasně vymezit normativ vzhledem k věku.
 - ▶ Ale jistě. Po zohlednění interindividuální variability s přesností na 3 - 5 let.
- ▶ Schody vedou nahoru...

...možná vedou, ale lze na nich upadnout.

Non-kognitivní teorie morálního vývoje

- S. Freud: druhý topologický model
 - distinkce usuzování vs. jednání
 - jednající Ego je současně utlačováno nezřízenými pudy Id a imperativy Superega
- V. Frankl: základní teze logoterapie
 - *Neptej se, co můžeš (ještě) čekat od života, ale co čeká život od tebe.*

Kognitivní teorie – topické pojetí

- J. Piaget: struktura a hierarchie struktur
 - struktura je „daný celek tvarový, myšlené souvislosti mezi daným jako účinkem a jeho podstatnými podmínkami“ (Černocký, 1948)
 - Úrovně naznačují kvalitativní rozdíly ve strukturách (způsobech uvažování), které slouží stejné základní funkci v různých bodech vývoje.
 - Tyto rozdílné struktury vytvářejí neměnné pořadí, řád nebo posloupnost individuálního vývoje. Kulturní faktory mohou vývoj zrychlit, zpomalit nebo zastavit, ale toto pořadí nezmění.
 - Každý z těchto způsobů uvažování je strukturovaným celkem. Úsudek dané úrovně nerepresentuje pouze důvěrnou znalost tohoto nebo podobného problému, ale representuje hlubší organizaci myšlení. To znamená, že různé polohy v posloupnosti úrovní by se měly projevit jako konzistentní svazky vyvíjejících se odpovědí.
 - Úrovně jsou hierarchicky spojené. Jak bylo naznačeno, úrovně formují systémy stále diferencovanějších a integrovanějších struktur pro splnění obecných funkcí. Vyšší úrovně nahrazují nebo řídčeji integrují struktury na nižších úrovních.
 - Distinkce *transformativního* a *aditivního* pojetí vývoje struktur.

Úrovně a stupně – L. Kohlberg

- *Prekonvenční úroveň – do devíti let*
- 1. stupeň
 - „Správné jednání“: Takové, které nevede k porušení pravidel daných autoritou, jež by vedlo k (fyzickému) trestu. Poslušnost pro ni samotnou.
 - Vyhnoutí se trestu a síle nadřazené autority
 - Sociomorální perspektiva: Egocentrická. Nerozeznává odlišnost vlastních zájmů od zájmů ostatních, resp. nezohledňuje možnost jiného hlediska. Zmatení vlastní perspektivy s perspektivou autority.
- 2. stupeň
 - „Správné jednání“: Následování pravidel jsou-li v souladu s aktuálními vlastními zájmy; “oko za oko”; jednání vedoucí k zisku, resp. potvrzené autoritou.
 - Naplnit své potřeby, s tím, že nepřekážím ostatním a ostatní nepřekáží mně.
 - Sociomorální perspektiva: Konkrétní individualistická. Připouští, že každý má své zájmy, které sleduje, což může vést ke konfliktům “rovných” – právo je tedy relativní.

Úrovně a stupně – L. Kohlberg

- *Konvenční úroveň (10 – 20 let; většina adolescentů a dospělých)*
- **3. stupeň**
- „Správné jednání“: Podle hodnot sdílených ostatními lidmi, podle očekávání ostatních. Důraz na sociální vztahy, projevování zájmu o ostatní.
- Potřeba být hodnocen jako dobrý ostatními a sám sebou. Péče o ostatní. Dodržování Zlatého pravidla, poslušnost (jasně definovaných) pravidel, resp. authority.
- Sociomorální perspektiva: Vztahy jednotlivce s ostatními individui. Důraz na sdílení prožitků, souhlasu, ocenění, což představuje primární zájem (=motivaci) jednotlivce.
- **4. stupeň**
- „Správné jednání“: Splňující aktuální povinnosti vyplývající z (individuem) přijatých zákonů. Zákon (společenský) je nejvyšším kriteriem správnosti, s výjimkou extrémních případů kdy je v rozporu s jinou společenskou povinností. Právo může být též distribuováno společností, skupinou nebo institucí neformálně.
- Udržení chodu společnosti jako celku; podíl na institucionalizovaném právu. Zamezení rozpadu systému spravedlnosti porušováním pravidel “protože to dělá každý”.
- Sociomorální perspektiva: Diferencuje společenské hledisko od individuálního souhlasu resp. motivu. Důraz na společenský systém, který definuje role, pravidla a povinnosti. Interindividuální vztahy definuje v rámci jejich místa v systému.

Úrovně a stupně – L. Kohlberg

- *Postkonvenční, resp. principiální úroveň (20 – 25 let; pouze malá část populace)*
- **5. stupeň**
- „Správné jednání“: Vychází z uvědomění, že různí lidé kladou důraz na různé hodnoty, resp. prosazují různá kritéria správnosti, tedy že hodnoty jsou relativní v závislosti na skupině, systému. Tyto hodnoty by měly být dodržovány, ale v zájmu spravedlnosti a jako společenská smlouva. Připouští však existenci hodnot, které musí být zachovávány bez ohledu na konvenci – např. život, svoboda.
- Sociomorální perspektiva: Perspektiva člena skupiny; tedy vnímající jednotlivé vztahy i systém - skupinu jako celek. Racionální, individuální odpovědnost povyšuje nad konkrétní vztahy a dohody. Zvažuje morálně-etické a právní hledisko, uvědomění si jejich možných konfliktů a aktivní snaha o nalézání řešení.
- **6. stupeň**
- „Správné jednání“: Následuje svobodně zvolené etické principy – získané jako univerzální hodnoty spravedlnosti: rovnost lidských práv, respekt k důstojnosti individua. Právo a společenské hodnoty jsou správné potud, pokud tyto principy potvrzují, v opačném případě nemusí být respektovány.
- Sociomorální perspektiva: Zaměření na hlediska, z nichž jsou derivovány závazné etické principy. Předpoklad, že rozumná bytost je schopna odhalit podstatu morality a tím je plně odpovědná za sebe sama a povinna nést důsledky (svého jednání).

Ideje a mýty „stupňovitého vývoje“

„Učebnicové“ zjednodušení práce S. Freuda, J. Piageta, L. Kohlberga

Sociomorální perspektiva: R. Selman (80. léta)

STADIA VÝVOJE PŘEJÍMÁNÍ PERSPEKTIVY

1.	Egocentrické zaujímání role (4 – 6 let)	Dítě nerozeznává perspektivu okolních osob od vlastní
2.	Sociálně informativní zaujímání role (6-8 let)	Dítě ví, že lidé různě myslí nebo cítí, protože jsou v jiných situacích nebo mají jinou informaci
3.	Sebereflektující zaujímání role (8 – 10 let)	Různost morálního chování a postojů je přičítána různým hodnotám a příčinám u různých lidí
4.	Vzájemnost v zaujímání role (10 – 12 let)	Diferenciace vlastní perspektivy od generalizované perspektivy „těch druhých“, schopnost role nezávislého pozorovatele
5.	Sociální a konvenční systém zaujímání role (12 let a více)	Dochází k posunu z úrovně dyády k postižení celého sociálního systému, skupiny a obecných sociálních perspektiv

Koordinace perspektiv (R. Selman, 2003)

- Nereflektovaná imitace a přijetí projevů druhého vs. Reakce fyzickým odporem – útok nebo útek
- Sdílená exprese pocitů vs. Jednostrané prosazení silou nebo poslušnost vůči požadavku
- Reflektované sdílení pocitů a prožitků vs. Kooperativní reciprocita buď snahou o persuazi druhého, nebo projevená podřízenost a úcta vůči druhému
- Empatické sdílení přesvědčení a hodnot vs. Snaha o dosažení vzájemného kompromisu
- Vzájemně provázané sdílení osobních vlastností a identit vs. Spolupráce a snaha o integraci dynamiky vzájemného vztahu

Interpersonální orientace

- Impulzivní sebeprosazení silou vs. Fyzické stažení ze situace nebo nereflektovaná poslušnost
- Dominance užitím příkazů atd. ke kontrole druhých vs. Vědomá submisivita, vyhovění druhému
- Vědomé užívání psychického vlivu k změně stanovisek druhých vs. Vědomé přizpůsobení vlastních přání druhému
- Strategie ospravedlňující změnu původních cílů v zájmu dosažení oboustranně přijatelných cílů vs. Strategie souhlasu s opuštěním původních cílů ve prospěch společných
- Strategie spolupráce na transformaci původních cílů do nové podoby, zohledňující jak vlastní pozici, tak sdílenou. Nově konstruované cíle jsou průběžně vyjednávány a jejich hodnota pro obě strany je průběžně ověřována.

Alternativa – motivace prosociálního chování: D. Bar-Tal

PERIODIZACE SEKVENČNÍHO VÝVOJE POMÁHAJÍCÍHO CHOVÁNÍ	
1. Vyhovění – konkrétní posílení	Přímá orientace na získání odměny/vyhnutí se trestu; bez reprezentace potřeb druhého.
2. Vyhovění autoritě	Poslušnost vůči příkazu nebo požadavku nadřízené osoby. Autorita je distributorem odměn a trestů, vnímaných stejně jako v předchozím stadiu. Podstatnou kvalitativní proměnou je reprezentace autority jako osoby schopné rozhodovat o správnou a špatnou.
3. Vnitřní iniciativa – konkrétní odměna	Dítě iniciuje pomoc vázanou na obdržení konkrétní (a anticipované) odměny. Orientace je egocentrická – cílem jednání je právě odměna.
4. Normativní chování	Pomoc druhému je chápána jako vyhovění sociálnímu konsenzu, vědomí možného postihu v opačném případě. Princip správná je vnější – je dán autoritou, resp. vzorem.
5. Generalizovatelná recipocita	Pomoc druhému není dána vnější podmínkou. Společenská pravidla jsou internalizována, pomoc je žádoucí, protože v budoucnu může být též potřebná.
6. Altruistické chování	Subjekt iniciuje pomoc druhému pro ni samotnou. Záměrem je prokázání dobra, s přesvědčením o správnosti tohoto činu. Subjekt neočekává výhodu či odměnu, pouze sebeuspokojení resp. nárůst sebeoceny.

Další variace: psychologické zdroje morálního usuzování

- Teorie mysli
- Selman: interpersonální orientace a koordinace perspektiv
- Fonagy: mentalizace
- Gilligan: morálka péče a spravedlnosti
- sociální kompetence, interpersonální decentrace, empatie, atd.
- v kontrastu s důrazem na hodnotovou orientaci
- v kontrastu s pop-psychologickými koncepty